

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

30 JUL 2010

72
1226

61

Վեցերորդ ձրի
յառելում

ՀԱՌՈՂՋԱՊԱՀՈՒԹՅԱՆ ԹԵՐԹՅՈՒՆ

(1904—1905)

Մ Ե Ր Ա Տ Ա Մ Ն Ե Ր Ը Ե Ի Ն Ր Ա Ն Յ Ա Ռ ՈՂ Ջ Ա Պ Ա Հ ՈՒ Թ Յ Ի Ն Ը (Նկարներով)

Կազմեց

Մ. ՂԱՀՐԱՄԱՆԵԱՆ

Բովանդակություն

Առաջարան, Բերանի խորք եւ նրա նշանակու-
թիւնը, Ասամները, Ինչից են կազմուած մեր ասամ-
ները, Ասամների կատարելիք դերը եւ նրանց նշանա-
կությունը, Ասամների հիւանդութիւնները եւ նրանց
հետակները, Ասամների հիւանդութիւնների պատճառը
եւ նրանց ստեղծապահութիւնը:

Առանձին գրքեւ է 7 կոպ.

Թիֆլիզ 1905 թ.

ՀԱՌՈՒԹՅԱՆ Մաղաթեան փող. № 15.

(53)

616.3

Ղ-28

610
199-24

616.3
29
2-28 սպ.

Մ Ե Ր Ա Տ Ա Մ Ն Ե Ր Ը

Ս. ՆՐԱՆՑ ԱՌՈՂՋԱՊԱՀՈՒԹԻԻՆԸ

(Նկարներով)

Дорожное издательство
г. Москва

Մ. ՂԱՀՐԱՍԱՆԵԱՆ

Քիֆլիզ 1905 թ.

Տպարան «ՀԵՐՄԻՍ» Մաղաթեան փող. № 15.

19.06.2013

6002

Ա Ռ Ա Ջ Ա Բ Ա Ն

Ի նկատի ունենալով մեր հասարակութեան այն անտարբերութիւնը, որ տածում է նա զէպի իր ատամների ատողջապահութիւնը, իսկ միւս կողմից էլ տեսնելով, որ ատամնացան ահռելի ծաւալ է ստանում հասարակութեան մէջ, մենք ձեռնարկեցինք ներկա աշխատասիրութեանը, որը նպատակ ունի հայ հասարակութեանը ծանօթացնել ատամների հիւանդութիւնների և նրանց ատողջապահութեան տարբական միջոցների հետ:

Վորցնելով մեր ատամները կամ միայն ստրասփելի տանջանքների ենթարկելով է, որ մենք տեսնում և զգում ենք ատամների կարևորութիւնը: Սկզբում երբ մէջ չկային մասնագէտ բժիշկներ, մեր հասարակութիւնն անխտիր կերպով դիմում էր ինքնակոչ բժիշկներին, «յալսնի դալաֆներին», որոնք իրանց նախաճրհեղեղեան ահագին ունելիքներով թագաւորում էին նրանց բերանում. ասում էմ թագաւորում էին, որովհետև նրանք յաճախ հիւանդ ատամի փոխարէն ասողջն էին հանում, մէկի տեղ երկուսը, սխառում, քերթում էին ամբողջ լնդերը, մինչև անգամ կտորում հիւանդի ծնօտը և միշտ էլ անպատիժ մնում:

Ել չենք ասում, որ ունելիքներն ու դալլաքի ձեռները կեղտոտ լինելով, որ շատ հաւանական է, քանի որ օրական մի քանի գլուխ խուղելով կամ երես ածիլելով նրանք բնաւ սովորութիւն չունեն ձեռները լւանալու— կարող են հիւանդին վարակել:

Սչն ինչ ատամնաբուժութիւնն ահագին քալլեր է արել, իսկ մեր հասարակութիւնը դեռ նախապատում է դալլաքներին:

Մ. Ղ.

Дозволено цензурою. Тифлисъ, 27 августа 1905 г.

Յ Մ Յ Յ Յ Յ Յ

I.

ԲԵՐԱՆԻ ԽՈՐՇԸ ԵՒ ՆՐԱ ՆՇԱՆԱԿՈՒԹԻՒՆԸ

—

«Մարդիս բերանը իր մարմնի բանալին է», ասել է անգլիացի յայտնի առողջաբաններից մէկը:

Եւ, իրաւ, բերանն է այն դուռը, որով ներս են մտնում մեր մարմնի դոյութեանը նպաստող անհրաժեշտ մթերքները, ինչպէս օրինակ, հազար ու մի սննդարար նիւթեր, խմելիքներ, օդ և այլն: Սակայն բերանն, այդ անհրաժեշտ նիւթերն ընդունելիս, միան կրաւորական դեր չի կատարում. ընդհակառակն—իր խորշում գետեղուած միւս օրգանների հետ միասին, օրինակ լեզուի, ատամների, գեղձերի այնպէս է կազմակերպուած, որ այդ նիւթերը մարսելու ու դէպի ստամոքս մղելու գործում ներգործական դեր է կատարում: Մտի, հացի կտորը, կամ տանձն ու խնձորը մարսելու համար, օրինակ հարկաւոր է, որ նրանք մանրացնուեն, ինչպէս ասում են, աղուեն. և աղուում են մեր յետին ատամներով, որոնք այդ

պատճառով կոչոււմ են աղօրիք կամ սեղանաւաճակներ:

Ընկոյզի միջուկը համարձակ կարող ենք ամբողջովին միանդամից մեր բերանը նետել, բայց մի մեծ խնձոր, տանձ, գազար չենք կարող ընկոյզի վիճակին ենթարկել. ուստի անհրաժեշտ է նախ քան բերան դնելը մանր մասերի կտրատել: Լաւ է, եթէ մեզանից իւրաքանչիւրն իր գրպանում դանակ կամ մի այլ կտրիչ գործիք ունի, սակայն բնութիւնը մեզ դանակի յուսով չի թողել. նա պարզեւել է մեզ բնական կտրիչ գործիքներ, այն է մեր առաջնատամները, որոնք կոչոււմ են նաև կրքերիչներ: Սակայն մեր ընդունած բոլոր նիւթերը տանձի, խնձորի նման միշտ փափուկ չեն,— յաճախ ընդունում ենք այնպիսի նիւթեր, որ ո՛չ կարող ենք ամբողջովին մեր բերանը դնել, ոչ էլ հնարաւորութիւն ունենք մեր կտրիչներով մաս-մաս կտրատել: Այդ դէպքում օգնութեան են զալիս մեր միւս աւելի ստոր ատամները, որոնք ոչ թէ կտրատում, այլ պատառոտում են ընդունելիք նիւթը: Այդ տեսակի ատամները կոչոււմ են ժանիքներ կամ շնաւաճակներ:

Յաճախ պատահում է տեսնել, թէ ինչպէս մարդիկ, մանաւանդ երեխաները մի ջրոտ

մտի կտոր անպատճառ անուշ անելու նպատակով երկու ձեռով բռնում են նրա մի ծայրից՝ իսկ միւս ծայրը ժանիքներին ենթարկում: Շատ անգամ ձեռի կողմի ծայրը դուրս է պրծնում և նրա ճակատին մի լաւ ապտակ տալիս: Այդպիսի դէպքեր պատահում են մանաւանդ աղիքի կամ թափանի կտոր ուտելիս: Ղարաբաղի ժողովուրդը այդ առթիւ նոյն իսկ աղած ունի հիւսած:

Սակայն բաւական չէ, որ նիւթը կտրտուած ու բերանն է դրուած, հարկաւոր է, որ նա շարժուի, սեղանատամների տակ ընկնի: Այդ ծառայութիւնը կատարում է մեր լեզուն, որը զարմանալի շարժողականութիւն ունի: Նա իր սուր ծայրով կերակրի կտորները նետում է սեղանատամների տակ, բայց այդ էլ բաւական չէ: Ենթադրենք, որ կերակուրը կտրտուած, լեզւի միջոցով սեղանատամների տակը դրուած և աղացած է. սակայն եթէ այդ կերակրի մասերը իրար չեն միացած, չոր կտորներով այս ու այն կողմն են ընկած, այն ժամանակ նրանց կուլ տալը դժւարանում է. հարկաւոր է, որ նրանք թացանան, միանան և որոշ շաղախ կազմելով լեզւի շնորհիւ կուլուով կուլ գնան: Ահա այդ դէպքում էլ օգնութեան են գալիս բերանի խորշում գրտ-

նուած գեղձերը, որոնք շարունակ թուք պատրաստելով աղուած կերակրին ցանկալի ձևն են տալիս: Էլ չենք ասում, որ բերանի խոռոչը իր բոլոր գործարաններով նպաստում է մեր խօսելուն, մեր դէմքի գեղեցկութեանը:

Բայց բերանի խորշը միայն մեր մարմնի օդտակար նիւթերը չի ընդունում. յաճախ անգիտակցաբար այնպիսի նիւթեր ենք ընտրում, որոնք թունաւորում են մեր ամբողջ կազմածքը և ծանր հետեւանքներ առաջ բերում, մինչև անգամ մահ պատճառում, եթէ ժամանակին բժշկական օգնութիւն չի տրուում: Այդ տեսակէտից շատ անգամ մեր լեզուն արթուն պահպանի դեր է կատարում և ահա թէ ինչպէս. լեզուն, բացի կերակուրն ատամների տակ մղելուց, նրա կուլ գնալուն և մեր խօսելուն նպաստելուց, իմանում է նաև կերակրի համը, քաղցրութիւնն ու դառնութիւնը: Յաճախ շտապելուց կամ մթութեան պատճառով կարող ենք սովորական, անվնաս նիւթերը շփոթել վտանգաւոր նիւթերի հետ և անուշ անել, ինչպէս օրինակ սովորական աղը կարող ենք շփոթել վտանգաւոր աղերի, մկնդեղի հետ: Այդպիսի դէպքերում օգնութեան է գալիս մեր լեզուն. նա ընդունած նիւթի անսովոր համը, դառ-

նութիւնը զգալով, միջոց է տալիս մեզ բնազդմամբ դէն շարտելու մեր բերանի նիւթը և այդպիսով վտանգից ազատուելու: Դրժբախտաբար մեր լեզուն ամեն նիւթի վերաբերմամբ անգոր է այդ ծառայութիւնն անելու, որովհետև նա զգում է նիւթի համը, միայն այն դէպքում, երբ այդ նիւթը բերանում լուծուում է, ինչպէս օրինակ շաքարը, աղը: Վերջապէս չէ՞ որ մենք կարող ենք նիւթերը նաև միանգամից կուլ տալ: Ասածներիցս հետևում է, որ մենք լուրջ ուշադրութիւն պիտի դարձնենք մեր ուտելիքների ու խմելիքների վրա:

Սակայն բացի այս բոլորից, բերանի խոռոչը մի բուն է հազար ու մի տեսակ մանրէների, որոնք ընկնում են այդտեղ օդի, փոշու միջոցով: Այդ մանրէները մարդկութեան ամենաահեղ թշնամիներն են, ուստի պէտք է ամենաեռանդուն կուր մղել նրանց դէմ: Կուրելու ամենագորեղ միջոցը մաքրութիւնն է: Եթէ մենք ուշադրութիւն ենք դարձնում մեր գլխի, մազերի, ձեռների, շորերի մաքրութեան վրա, ուր այդ մանրէները քիչ են, ուրեմն որքան աւելի ևս ուշադրութիւն պէտք է դարձնենք մեր բերանի մաքրութեան վրա, քանի որ նա միլիո-

նաւոր մանրէների մի բուն է, որոնք բարեպատեհ պայմաններում իրանց բազմանալու համար յարմար հող գտնելով և ապա մեր արեան մէջ ընկնելով, վարակում են մեր ամբողջ կազմածքը և յաճախ մահ պատճառում:

Իսկ իբրև յարմար հող միկրօբների համար ներկայանում են բերանի խոռոչում զետեղուած օրգանների բորբոքումներն ու հիւանդութիւնները, վէրքերն ու քերթածները: Յաւում է ատամը, նա ամբողջովին քայքայման է ենթարկուած, փթում է: Մանրէն արդէն այդտեղ թագաւորում է և, եթէ դու ժամանակին բժշկի օգնութեան չես դիմում, ատամի հիւանդութիւնը մինչև անգամ կարող է ծնօտներին անցնել, փթացնել և ապա միլիոնաւոր մանրէներով անցնել արեան մէջ և վարակել ամբողջ մարմինը:

Անգիտակցաբար, պատահմամբ վնասում ես լեզուդ, ընդերդ, փոքրիկ վէրք ատամք բերում: Եթէ աննշան է վէրքը և բերանիդ մաքրութեան վրա ուշադրութիւն չես դարձնում, իսկ լուրջ վէրքի ժամանակ բժշկին չես դիմում—էլի երևան է գալիս մանրէն, բերանումդ մնացած կերակրի մնացորդները նեխուում են, ուր մանրէն կեանք ստանալով ու բազմանալով վնասուած տեղով անցնում է

արեան մէջ և անսպասելի բարդութիւններ առաջ բերում:

Ատամը ցաւել—վերջացել է ու կորցրել է պսակի զգալի մասը, բայց բերանումը դեռ ցցուած են մնացել նրա մի քանի սուր բեկորները, որոնք շփուելով ներսից թշերի հետ, փոքրիկ խոցեր են առաջ բերում և այդպիսով դարձեալ մանրէների ներս ժտնելուն նպաստում:

Կեանքումը սովորութիւն չես դարձրել նախաճաշիկից, ճաշից և ընթրիքից յետո բերանդ մաքրել, ողողել մաքուր ջրով, խոզանակներով հեռացնել ատամներիդ արանքներից կերակրների մնացորդները, և սրանք երկար մնալով բերանում, նեխում են ու նախ, զզուելի հոտ արձակում բերանիցդ և երկրորդ առողջ ատամներդ վնասում—փչացնում: Այս մի քանի օրինակները ցոյց են տալիս, թէ որպիսի մեծ նշանակութիւն ունի բերանի մաքրութիւնը իր մէջ զետեղուած օրգանների վերաբերմամբ մասնաւորապէս և մեր ամբողջ մարմնի համար ընդհանրապէս:

Թո՛ղ ընթերցողը չմոռանա, որ բերանը մարդիս մարմնի բանալին է, հետևապէս և՛ ամենախիստ ուշադրութեան ու մաքրութեան արժանի:

11. ԱՏԱՄՆԵՐԸ

Տասնևութ տարեկան պատանին և աղջիկը 32 հաս առամ ունեն: Ատամները մարդիք ամբողջ կեանքի ընթացքում երկու անգամ են փոխւում: Առաջին շրջանի ատամները սկսում են բուսնել մանկան $1/2$ -ից— $2^{1/2}$ տարեկան հասակը: Մանուկն այդ շրջանում ունենում է միայն 20 ատամ: Սակայն այդ ատամները մշտական չեն, այլ ժամանակաւոր, որովհետև մանկան 6 տարեկան հասակից ըսկսում են թափուել և նրանց տեղը բուսնում են նոր ատամներ, որոնք կարող են մինչև կեանքի վերջն էլ պահպանուել, եթէ միայն արտաքին վնասակար պատճառներից չհիւանդանան ու չքայքայուեն: Թափուող ատամները կոչւում են կաթնասամներ կամ ժամանակաւոր ատամներ, իսկ նրանց տեղը բուսած նոր ատամները կոչւում են մշտական ատամներ:

Մի քանի հեղինակներ պնդում են, որ մարդս կարող է երեք անգամ առամ փոխել: Նրանք օրինակներով ցոյց են տալիս, որ եղել են դէպքեր, երբ 60—80 տարեկան ծերունիները նոր ատամներ են հանել: Ընդհակառակն ուրիշները հերքում են այդ կարծիքը և աւսում, որ այդ ատամները կամ այն ատամներն—

են, որոնք ծնօտի վրա տեղ չլինելու պատճառով ժամանակին չեն կարողացել երևան դալ, այլ դուրս են եկել, երբ թափուել են իրանց ընկեր ատամները, կամ թե չէ դրանք աւելորդ ատամներ են, որոնք նոյնպէս ծնօտի վրա տեղ չգտնելու պատճառով երևան են եկել յարմար դէպքում: Այս վերջին կարծիքն աւելի հաւանական է: Սակայն այն էլ պէտք է ասենք, որ այդպիսի դէպքերը չափազանց հազւագիւտ են:

Քիչ առաջ ասացինք, որ մանկան 6 տարեկան հասակից սկսած թափուում են նրա կաթնատամները, որոնց փոխարինում են մըշտականները:

Այստեղ հետաքրքիր է այն երեւոյթը, որ կաթնատամները թափուում են այն կարգով, ինչ կարգով որ բուսնում են:

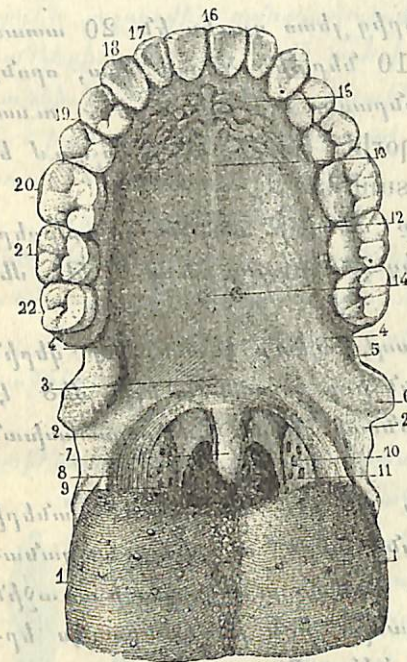
Մշտական ատամների բուսնելու ժամանակամիջոցն ընդհանրապէս ընդունուած է հաշուել 6—18 տարեկան հասակը:

Բացառութիւններ այստեղ ևս, իհարկէ լինում են, օրինակ. շատ անգամ իմաստութեան ատամը դուրս է գալիս 25, 30 և այլ տարիներում:

Մեր բոլոր ատամները, իրանց ձևի և պաշտօն վարելու տեսակէտից երեքի են բա-

ժանուում, ա) կտրիչներ, բ) ժանիփներ և գ) սեղանասամներ (նկ. 1):

Նկ 1.

Սեղանասամները բաժանուում են երկուսի. 1) մեծ և 2)

փոքր սեղանատամներ:

Վերջին սեղանատամը կոչոււմ է նաև իմաստութեան ատամ.

սա բոլոր ատամներից ու չէ դուրս գալիս:

Առաջին 8

ատամը, չորսը վերին, չորսը ներքին ծնօտի վրա կտրիչի դեր են կատարում, ուստի և կոչոււմ են կտրիչներ:

Կտրիչներից յետո գալիս են 4 ատամ.— երկուսը վերին, երկուսը ներքին ծնօտի վրա,

որոնք պատառ-պատառ են անուժ ուտելիքը, ուտտի կոչուում են ժանիփներ կամ շնասամ-ներ:

Ժանիքներից յետո գալիս են 20 ատամ, —10 վերին, 10 ներքին ծնօտի վրա, որոնք կերակուրը մանրացնում, աղում են. ուտտի կոչուում են աղօրիփ: Աղօրիքները կոչուում են նաև սեղանասամներ:

Մեր երեք տեսակի ատամները տարբեր-ւում են իրարից թէ իրանց ձևով և թէ մե-ծութեամբ:

Ընդհանրապէս պէտք է ասել, որ վերին ծնօտի իւրաքանչիւր ատամն աւելի մեծ է, քան ներքին ծնօտի իրան համապատասխան ատամը:

Թէ վերին և թէ ներքին ծնօտների կտրիչները, ժանիքներն ու փոքր սեղանա-տամները մի-մի արմատ ունեն, բացի առաջին փոքր սեղանատամից, որն ընդհանրապէս եր-կու արմատ է ունենում:

Վերին ծնօտի սեղանատամները 3 ար-մատ ունեն, թէև պատահում է նաև 4-ը, իսկ ներքին ծնօտի սեղանատամները 2 արմատ ունեն, պատահում է նաև 3-ը:

Կտրիչները թիակի ձև ունեն: Ժանիքներն աւելի հաստ ու երկար են,

քան կտրիչները կօնաձև արմատներով և սուր գագաթով:

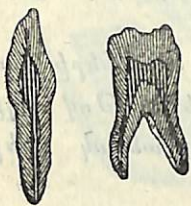
Թէ մեծ և թէ փոքր սեղանատամների արդէն բոլորովին զանազանում են առաջնա-տամներից: Դրանք նախ աւելի մեծ են, քա-ռանկիւնի ձև ունեն, գագաթները տափակ ու խորդուքորթութիւններով, որով նպաս-տում են կերակուրն աղալուն:

Մեր բերանի ամենամեծ ատամն առաջին մեծ սեղանատամն է, որը վեցերորդն է, հաշ-ուած առաջին կենդրոնական մեծ կտրիչից:

Երկրորդ սեղանատամը քիչ փոքր է ա-ռաջինից:

Նոյն ձևն ու դասաւորութիւնն ունեն կաթնատամները, ինչ որ մշտականները, մի-այն առաջիններն աւելի փոքր ու կարճ են:

Նկ. 2.

Նրկու ատամ:
Վերին մասն անուան-ւում է պսակ, ցածի մասը—արմատ, իսկ մէջտեղը—շինք:

Մշտական ատամները քիչ զեղնաւուն գոյն ու-նեն, այն ինչ կաթնա-տամները քիչ կապտա-խառն:

Ամեն ատամ բաժանւում է երեք մասի, ա) պսակ, բ) պարանոց կամ շիւնք և գ) արմատ (նկ. 2):

Պսակն ատամի այն մասն է, որ ազա-
 ցցուած է բերանի խոռոչում, իսկ արմատ
 այն մասն է, որը խոր նստած է ծնօտի փո-
 սիկում: Պսակի և արմատի միջին տարածու-
 թիւնը կոչուում է շիւնք: Ատամաբոյժն ա-
 տամ հասնելիս ունենիքով շինքին է յենում:

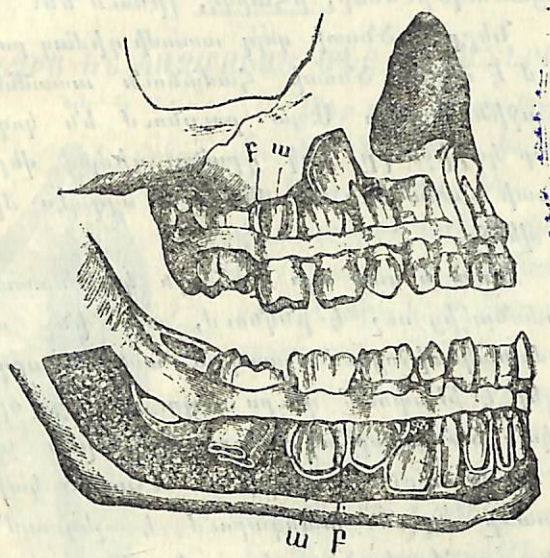
Մեր ատամները վերին և ներքին ծնօտ-
 ների վրա այնպէս են դասաւորուած, որ եր-
 կու ծնօտների վրա էլ աղեղանման շրջան են
 կազմում: Վերին ծնօտի աղեղաշրջանն ընդ-
 հանրապէս քիչ մեծ է լինում ներքին ծնօ-
 տի աղեղաշրջանից, որի շնորհիւ էլ ընդհան-
 րապէս բերանը փակելիս վերին ծնօտի առաջ-
 նատամները ներքինների վրա կարծես թէ
 փոքրիկ ամպշովանի են կազմում: Ծնօտների
 ու ատամների այդպիսի յարաբերութիւնը կա-
 նոնաւոր է հաշում:

Բերանը փակելիս երկու ծնօտների կըտ-
 րիչներն իրանց ծայրերի մակերևոյթով ուղիղ
 իրար վրա են ընկնում, այդ տեսակ կծելը
 ուղիղ է կոչուում:

Վերջապէս բերանը փակելիս վերին ծնօ-
 տի իւրաքանչիւր ատամ ընկնում է ներքին
 ծնօտի (երկու ատամի վրա:
 Ատամները սղանում են դեռ մանկան
 սաղմային դրութեան մէջ:

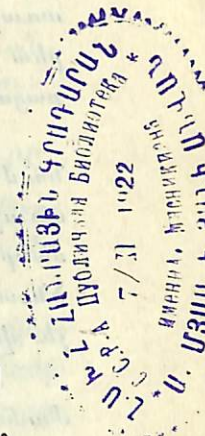
Կաթնատամների պսակները սկսում են
 կազմակերպուել մանկան աշխարհային կեան-
 քի միայն 5-րդ ամսում, որոնք անզաղար
 ճնշում գործ դնելով լնդերքի վրա բարակաց-
 նում և վերջիվերջո պատուում ու դուրս են
 գալիս (նկ. 3):

նկ. 3.

ա, ա—կաթնատամների արմատները, բ, բ—մնացորդ ատամ-
 ների սաղմերը:

Ատամները դուրս են գալիս նախ ներքին
 և ապա վերին ծնօտի վրա. սակայն բացա-

ուութիւններ լինում են, այսինքն նախ բուսնում են վերին և ապա ներքին ծնօտի վրա:

Առաջին ատամը, որ բուսնում է ներքին ծնօտի վրա, դա առաջին կենդրոնական մեծ կտրիչն է: Աւելի ճիշտ կլինէր, եթէ ասէինք առաջին զոյգը, որովհետև ատամները համարեա թէ զոյգ-զոյգ են երևան դալիս, թէև բացառութիւններ, իհարկէ, լինում են:

Ներքին ծնօտի զոյգ ատամի դիմաց բուսնում է վերին ծնօտի համանուն ատամների առաջին զոյգը: Այս բուսնում են կողքի մանր կտրիչները, իսկ դրանց դիմաց վերին ծնօտի համանուն ատամները և այդպէս մինչև վերջ:

Շատ անգամ այս կամ այն կաթնատամը ժամանակից ուշ է ընկնում, այն ինչ այդ ժամանակամիջոցում մշտական ատամն արդէն ճիգեր է թափում դուրս գալու, բայց օրինական ճանապարհով հնարաւորութիւն չունի դուրս գալու, որովհետև ուշացած կաթնատամը նրան խանգարում է—չեղում է ճանապարհից և ծուռ է բուսնում:

Ծնողները տեսնելով, որ կաթնատամները շատ թէ քիչ շարժւում են, երբեմն իրանք են հանում այդպիսի ատամները: Սակայն այս կամ այն ատամի հանելու անհրաժեշտու-

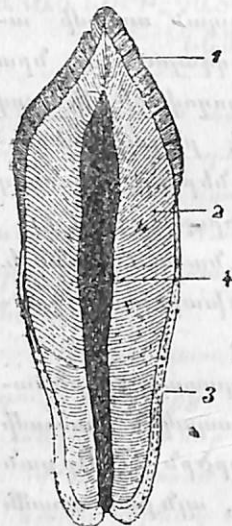
թիւնը միայն մասնագէտի գործ է, որովհետև յաճախ ժամանակից առաջ կաթնատամի հեռացնուելը իր վնասակար ազդեցութիւնն է ունենում մշտական ատամի և ծնօտի վրա: Էլ չեմ ասում, որ կեղտոտ ձեռներով մանկան բերան մտնելը կարող է լուրջ հետևանքներ առաջ բերել:

Հասկանալի է, ուրեմն, թէ ինչո՞ւ անհրաժեշտ է ատամնաբուժի ներկայութիւնը:

III

ԻՆՉԻՑ ԵՆ ԿԱԶՄՈՒԱԾ ՄԵՐ ԱՏԱՄՆԵՐԸ

Նկ. 4.

Մեր ատամները կազմուած են երեք կարծր նիւթից. որոնք են. ա) փղոսկր կամ արձնապակի (ЭМАЛЬ), բ) սւսամոսկր կամ դէնսին և գ) Շաղախ (ЦЕМЕНТЪ), (Նկ. 4):

Գէնտինն ատամի բազադրութիւններից ամենամեծ մասն է կազմում: Նա թէ իր կազմութեամբ և թէ բազադրութեամբ նման է ոսկրին և իր մէջ պարունակում է փոքրիկ թելանման խողովակներ, որոնք դէնսինի խողո-

1) արձնապակի, 2) սւսամոսկր, 3) շաղախ, 4) ատամի խորշը:

վակնեք են կոչուում: Դէնտինն իր կենդրոնում մի խոռոչ է կազմում, որ սկզբում համարեա թէ ատամի պսակի ձևն ունի, իսկ արմատի ծայրին վերջանում է փոքրիկ խողովակով: Այդ խոռոչն ու իր շարունակութիւն կազմող խողովակը լցուած են ատամի զգայուն նիւթով, որ կակղան կամ պոլսյա է կոչուում:

Հասկանալի է, որ մի քանի արմատ ունեցող ատամի արմատախողովակներն ևս լրջւում են պոլսյայով:

Ինչպէս ասացինք, պոլսյան ատամի ամենազգայուն մասն է. իսկ զգայուն է նրա համար, որովհետև արմատախողովակի միջոցով ծնօտի ոսկրուղեղից իր մէջ է ընդունում արեան անօթներ և զգայուն ներվեր, որոնցից առաջինով սնուում, իսկ երկրորդով զգում է:

Դէնտինը իր մէջ պարունակում է մինչև 70% ֆոսֆորաթթւի և ածխաթթւի կրային մասեր:

Դէնտինն արտաքուստ պատած է արծնապակու կարծր շերտով: Արծնապակին ատամի բաղադրիչ մասերից ամենակարծրն է: Որքան արծնապակու շերտը հաստ է, այնքան ատամն ուշ է փչանում, որին իբրև ապացոյց ծառայում է այն, որ ատամները փչանում են հէնց

այն մասից, ուր արծնապակու շերտը բաւական բարակ է, ինչպէս օրինակ սեղանատամների ծամող մակերևոյթների փոսիկների մէջ:

Շաղախն էլ իր կազմութեամբ նման է ոսկրին, միայն այն տարբերութեամբ, որ իր մէջ խողովակներ չէ պարունակուած: Ինչպէս արծնապակին ծածկում է պսակը, նոյնպէս էլ շաղախը պատում է նրա ատամը:

IV.

ԱՏԱՄՆԵՐԻ ԿԱՏԱՐԵԼԻՔ ԴԵՐԸ ԵՒ ՆՐԱՆՑ ՆՇԱՆԱԿՈՒԹԻՒՆԸ

Մարդուս առողջ ու լրիւ ատամները երեք գլխաւոր պաշտօն ունեն կանարելու.

ա) ընդունած կերակուրը կտրտելով, պատուտելով ու ծամելով աղալ, բ) դէմքին գեղեցկութիւն տալ և գ) միւր առողջանութեան նպաստել:

Բացի ատամների անմիջական հիւանդութիւններից, կան ուրիշ ընդհանուր հիւանդութիւններ ևս, որոնք կողմնակի կերպով նպաստում են ատամների փչանալուն, ինչպէս օրինակ տենդը, վատ ցաւը, ստամոքսի խանգարումն և այլն: Ստամոքսի խանգարումը յաճախ տեղի է ունենում կերակուրը

չմարսելուց, որ մասամբ հետեանք է լաւ չծամելուն:

Մեր մարմնի բոլոր անդամները, որոնց թուում նաև ատամները, բաւարար սնունդ չառնելով թուլանում, տկարանում և աւելի շուտ են այս կամ այն հիւանդութեան ենթարկւում:

Ուրեմն, կերակուրը լաւ չծամելով մենք ոչ թէ միայն մեր ատամներն ենք վտանգի ենթարկում, այլ և մեր ամբողջ մարմինը:

Ատամների երկրորդ դերը դէմքին գեղեցկութիւն տալն է: Երբ մեր ատամները թափւում են, այն ժամանակ այտերը ներս են ընկնում և երիտասարդ դէմքին ծերունու պատկեր տալիս:

Ատամների երրորդ պաշտօնը մեր առողջանութեան նպաստելն է: Ինչպէս յայտնի է մեր խօսելուն նպաստում են բերանի խոռոչը, ատամները, լեզուն: Մենք գիտենք նաև, որ հնչիւնները նոյն իսկ լինում են քթային, լեզւային ատամնային: Պարզ է, որ ատամնային հնչիւնը կարող է գոյութիւն ունենալ միայն այն դէպքում, երբ ատամները կանգուն են. կորցնելով ատամները, կորցնում ենք նաև այդ հնչիւնները: Իսկ եթէ զգալի է ատամների կորստի թիւը, մանաւանդ ներ-

քին ծնօտի առաջնատամների, այն ժամանակ նոյն իսկ դժւարանում ենք խօսելու: Բայց դրանից խօսած ժամանակն էլ անատամ մարդիկ ակամա իրանց թուքը դիմացնի երեսովն են տալիս, որ զղւանք է պատճառում:

Եթէ առաջնատամների մէկը կամ երկուսն է ընկած, այն ժամանակ խօսելիս լեզւի ծայրը յաճախ դուրս է պրծնում ընկած ատամների տեղով:

V.

ԱՏԱՄՆԵՐԻ ՀԻՒԱՆԴՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ ԵՒ ՆՐԱՆՑ ՏԵՍԱԿՆԵՐԸ

Քանի դեռ առողջ է արծնապակին, ոչ մի ճեղքուած չունի, ատամը հիւանդանալու, փշանալու ոչ մի վտանգ չունի: Բայց բաւական է, որ արծնապակին այս կամ այն պատճառից վնասուի, այն ժամանակ ատամի հիւանդութիւնն անխուսափելի է, որովհետև բացւում է դէնտինը, որն արծնապակու կարծրութիւնը չունենալով չի կարողանում դիմադրել արտաքին պատճառներին, ուստի ըստ սկսում է քայքայուել, փթել:

Սյդպիլի քայքայման մեծութեանն ու խորութեանը նայելով հիւանդութեան ընթացքը բաժանւում է երեք շրջանի. ա) մա-

կերեւոյրային, բ) միջին և զ) խոր—բայ-
քայուն կամ փթումն:

Երեք դէպքում էլ ատամի զգայուն մա-
սը, պուլպան չի բորբոքուում, ուրեմն և չի
ցաւում: Պուլպան սկսում է ցաւել միայն այն
դէպքում, երբ նրա վրա ազդում են արտա-
քին պատճառները, օրինակ տաք ու պաղ ջու-
րը, ուտելիքը, սառ օդը: Իսկ այդ բացատրու-
ւում է նրանով, որ պուլպան շրջապատող
դէնտինը փթելուց բարականալով տաքի ու
ցրտի ազդեցութիւնը հեշտութեամբ է հա-
ղորդում պուլպային, որից նա սկսում է ցա-
ւել: Բաւական է հեռացնել զրգուիչ պատճա-
ռը, իսկոյն կտրուում է նրա ցաւը: Այդ, ասում
եմ, ցոյց է տալիս, որ պուլպան դեռ ևս չի
բորբոքուել:

Այդ է պատճառը, որ ատամների հիւան-
դութեան շրջանում ընդհանրապէս բժշկի
չեն դիմում:

Բայց ո՞րպիսի չարաչար սխալ են գոր-
ծում այդ դէպքում: Առաջին և երկրորդ, յա-
ճախ նաև երրորդ կարգի հիւանդութեան ժա-
մանակ ատամներն ամենահեշտ կերպով են
բժշկուում, նոյնիսկ շատ անգամ առանց ցաւի.
դրա պատճառն այն է, որ պուլպան դեռ ա-
ռողջ է լինում: Նմանօրինակ դէպքերում բը-

ժիշկը նոյնիսկ մի ընդունելութեամբ մաք-
րում է ատամի խոռոչը, ախտահանութեան
ենթարկում և տեղնուտեղը լցնում այս կամ
այն նիւթով, որից յետո ատամն այլևս չի
ցաւում:

Իսկ եթէ ժամանակին բժշկին չենք դի-
մում, այն ժամանակ քայքայուում է ամբողջ
դէնտինը, բացւում է պուլպան և ապա վա-
րակում ու բորբոքւում: Ահա այդ ժամա-
նակ արդէն սաստիկ ցաւեր են առաջանում
և այդպիսի ատամի բժշկութիւնն էլ բաւա-
կան դժւարանում է. ատամին դիւպչելն անա-
սելի ցաւ է պատճառում հիւանդին, իսկ դրա
բժշկութիւնը պահանջում է մեծ համբերու-
թիւն թէ հիւանդի և թէ բժշկի կողմից:

Պուլպայի հիւանդութիւնները կոչւում
են պուլպիս:

Պուլպիտները լինում են մի քանի տե-
տակ. երբ բորբոքւում է ամբողջ պուլպան—
կոչւում է ընդհանուր պուլպիս, երբ բոր-
բոքւում է միայն պուլպայի մի մասը—կոչւում
է մասնակի պուլպիս, իսկ երբ գոյանում է
նաև թարսիս—կոչւում է քարախալից պուլ-
պիս:

Թարախալից պուլպիտը վտանգաւոր հի-
ւանդութիւն է. եթէ ժամանակին չի բժշկ-

ոււմ, կամ բժշկութեան անհնար դէպքում հանուում, այն ժամանակ թարախն արմատախողովակով անցնելով ծնօտներին, կարող են նրանց բորբոքումն առաջ բերել, փթացնել որը բժշկելու համար արդէն յաճախ հարկաւոր է լինում ծնօտների օպերացիա: Ատամի միջոցով թարախը կարող է ընկնել նաև այսպէս կոչուած Հայմետրովեան խոռոչը, առաջ բերել նրա բորբոքումը, ապա անցնելով դանդի ուղեղաթաղանթին յանկարծակի մահ պատճառել:

Այսպէս ուրեմն, տեսնում ենք, որ ատամի հիւանդութիւնները, եթէ ժամանակին չեն բժշկուում—մարդուս նոյնիսկ մահ են պատճառում:

VI.

ԱՏԱՄՆԵՐԻ ՀԻԻԱՆԴՈՒԹԻԻՆՆԵՐԻ ՊԱՏՃԱՌԸ ԵՒ ՆՐԱՆՑ ԱՌՈՂՋԱՊԱՀՈՒԹԻՒՆԸ

Մարդուս ատամները կարող են մինչև խորին ծերութիւնը գոյութիւն ունենալ, եթէ միայն խնամուեն, պահեն այնպէս, ինչպէս պահանջում է ատամների առողջապահութիւնը: Դժբախտաբար մենք շատ քիչ ուշադրութիւն ենք դարձնում ատամների վրա, ո-

րով և պատճառ ենք գառնում նրանց ժամանակից վաղ փչանալուն:

Ատամների փչանալուն նպատակով են հարու մի պատճառ, որոնցից գլխաւորներն են. ա) ասամների անմաքութիւնը, բ) կերակրի լաւ չծամելը, գ) քրուսների ներգործութիւնը, դ) ցուրտ ու սաւր, ե) սնունդը, զ) զանազան հիւանդութիւնները, է) ոգելից խմիչքները և ՚) պատահական կամ անգիտակցաբար վնասումները:

Հիմա հերթով նայենք, թէ այդ պատճառներից իւրաքանչիւրն ինչպէս է ազդում ատամի վրա:

Ա) Բերանի կամ ասամների անմաքութիւնը: Առաջին տեղը մենք տալիս ենք անմաքութեան: Եւ իրաւ, ապացուցուած է, որ ատամների հիւանդութիւնների մեծ մասն առաջ է դալիս բերանն անմաքուր պահելուց: Եթէ մենք ճաշից և ընթրիքից յետո մաքուր ջրով չենք ողողում մեր բերանը և ատամների արանքից չենք հեռացնում կերակուրների մնացորդը, այն ժամանակ այդ մնացորդը ներսոււում, քացախում է, թթուութեան ու գազերի վերածում, որոնք աստիճանաբար ազդելով ատամի վրա վերջիվերջո փչացնում են նրան: Ատամների անմաքուր պահելուց է գոյանում նաև այսպէս կոչուած ասամնախարկամ խաղողախարկ: Յաճախ ատամները պատուում են մի աւելորդ կարծր շերտով, որոնց գոյնը լինում է դեղին, մութ և սպիտակ:

Հէնց այդ աւելորդ նիւթի շերտն է, որ կոչուում է ատամնաքար: Ատամնաքարը ոչ այլ ինչ է, եթէ ոչ փօշու, թուքի, մանրէններէ և ուրիշ նիւթերի մի զանգւած, որ առաջ գալիս, ինչպէս ասացինք, անմաքրու թիւնից: Առհասարակ ատամնաքարը գոյանում է ներքին ծնօտի սեղանատամների վրա:

Դրա պատճառն այն է, որ այդ ատամների յօտ են բացւում բերանի խուռչում զերտեղուած թուքի գեղձերը: Թուքը բերանի կեղտոտութիւնների հետ շաղախ է կազմում պատուժ մօտիկ ատամները: Ատամնաքարը բաւական վնասակար է. նա կարող է անցնել լնդերքի տակ, մինչև ատամի ծայրը, որից բորբոքւում են լնդերքը, ուռչում, փխրուն են դառնում, մի փոքր դիպչելիս արիւն է հոսում, հեռանում են ատամներից, որի պատճառով ատամները շատ անգամ սկսում են շարժուել: Ատամնաքարը եթէ ժամանակին չի հեռացնուում, որ միայն բժշկի գործն է, այն ժամանակ նա կարող է ծծել, ուտել ատամի արձառները և նրանց ընկնելու պատճառ դառնալ: Բացի դրանից ատամնաքար ունեցողների բերանից սարսափելի հոտ է գալիս. հոտ է գալիս և այն դէպքում, երբ ընդհանրապէս մաքուր չենք պահում մեր բերանը: Սակայն բերանի հոտը կարող է նաև ներքին գործարանների հիւանդութեան հեռանք լինել:

Բ) Կերակրի լաւ ծամելը: Լաւ ծամելը բացի

այն, որ միջոց է տալիս ընդունած կերակուրը մարսելու, մի այլ կարևոր ծառայութիւն էս մատուցանում է: Կերակրի ծամելը նըպաստում է ատամների և ծամող մկանների ու ծնօտների զարգանալուն, որոնք սերտ կերպով կապուած են իրար հետ, ուստի աւելի ամուր են պահում ատամները:

Ծամելու վրա մանաւանդ պէտք է լուրջ ուշադրութիւն դարձնել երեխաների վերաբերմամբ:

Գ) Թթուոսների ներգոծութիւնը: Թըթուտներն անընդհատ ատամների հետ շփուելով լուծում են նրանց կրային աղերը: Թըթուտները, ինչպէս առաջ էլ ասել ենք, դրվելաւորապէս արդիւնք են անմաքրութեան: Ատամների արանքներում մնացած կերակրի մնացորդները նեխուելով ու թքի, փօշու, մանրէների հետ շաղախ կազմելով կամայ-կամայ թթուում են, քացախում և անդադար ազդելով ատամի վրա առաջ բերում նրա քայքայումը: Թթուտների շարունակ գործածութիւնն ևս առաջ է բերում ատամի քայքայումը, ինչպէս օրինակ սալորը, բալը և այլն: Այդ տեսակ պտուղներ ուտելուց յետո անմիջապէս պէտք է բերանը ողողել մաքուր ջրով:

Շաքարը և զանազան քաղցրաւէնիներն ևս վատ են ազդում ատամների վրա, մանաւանդ երեխաների վերաբերմամբ: Շաքարն ինքնըստինքեան վնասակար չէ. սակայն բանն

այն է, որ նա բերանում փոխում է կաթ-
նաթթուտի, որը քայքայիչ յատկութիւն
ունի: Եւքայքայիչ յատկութեամբ բերանի
զոզումը նոյնպէս շատ գանկալի է:

Դ) Յուրսն ու սաւը: Յայտնի է, որ տա-
քութիւնից մարմինները լայնանում, իսկ ցըր-
տից սեղմում են: Թէլի, տաք կերակրի ժա-
մանակ մեր ատամների բաղադրիչ մասերը ո-
րոշ չափով լայնանում են. եթէ թէլից կամ
տաք կերակրից յետո անմիջապէս ընդունենք
պաղ ջուր, պաղպաղակ կամ մի այլ սառը նիւթ,
այն ժամանակ տեղի կունենա ատամի յանկար-
ծակի կուշ դալը, որի ժամանակ կարող է
ձեղքուել արծնապակին և այդպիսով պապազ հի-
ւանդութեան բունը դառնալ: Եւ ընդհակառա-
կը պաղ կերակրից յետո անմիջապէս պաղ ընդու-
նելը, կարող է նոյնպէս արծնապակին վնասել:

Ե) Զանազան հիւանդութիւնները: Տե-
սակ-տեսակ հիւանդութիւնները, ինչպէս օրի-
նակ տիֆը, սիֆիլիսը, տենդը, ստամոքսային
հիւանդութիւնները պատճառ են դառնում
ատամների փշանալուն:

Բացի դրանից այդ հիւանդութիւնների
դէմ գործածած դեղերն ևս վնասում են ատ-
ամները: Օրինակ սիֆիլիսի ժամանակ մարմ-
նի մէջ ներմուծած սնդիկը լնդերքի վրա այն
ազդեցութիւնն է ունենում, որ նրանք աւելի
փխրուն են դառնում, հեռանում են ատամ-
ներից, որոնք սկսում են շարժուել, նոյնիսկ
թափուել:

2) Պատահական կամ անգիտակցաբար
վնասումները: Ետո անգամ այս կամ այն
պատճառով ատամը կարող է կտրուել, ընկնել
և այլն. օրինակ ընկողջ կտրելիս:

Բացի վերև յիշած պատճառից ատամ-
ների փշանալուն նպաստում են նաև անկա-
նոն ու անառակ կեանք վարելը, խոնաւ սե-
նեակները, մրսելը և այլն:

Ուրեմն, պէտք է հետեւեալ նախապաշտ-
պանողական միջոցները չձողանալ.

- ա) Ամեն օր 2—3 անգամ բերանը ողո-
ղել մաքուր ջրով և խոզանակով սրբել. բ) ըն-
դունած կերակուրը լաւ ծամել. գ) զզոյշ լի-
նել մշտական թթուտներ գործածելուց. դ)
ատամները ցրտից ու տաքից պահպանել. ե)
ձեռք քաշել ողելից խմիչքներից, զ) չծխել.
- է) կարծր իրերն ատամով չկտրել. ը) տարին
2—3 անգամ ատամները բժշկին ցոյց տալ:

Պէտք է երկու ձևի խոզանակ ունենալ.
մէկը զոգաւոր ատամները զրսից մաքրելու
համար, միւսը կորնթարթ—ներսի կողմից:

Խոզանակների կատարած դերը կայանում
է նրա մէջ, որ ատամների վրայից և արանք-
ներից հեռացնի կերակրի մնացորդները. ուս-
տի անհրաժեշտ է, որ սրբելիս նրա մազերն
ատամների արանքը մտնեն: Վերին ծնօտի
ատամները մաքրելիս խոզանակը պէտք է վե-
րից ցած բերենք, առանց կրկին անգամ
յետ տանելու, իսկ ներքին ծնօտի ատամ-
ների վերաբերմամբ ընդհակառակը:

Խողանակը գործ ածելուց յետո պէտք է
լաւ մաքրել և ապա յատուկ ամանի մէջ պահել,
այլապէս նա կարող է կեղտոտուել և իր
նպատակին չծառայել:

Ատամները մաքրելու հաշար ամենալաւ
միջոցը մաքուր ջուրն է. իսկ եթէ այսպէս
կամ այնպէս ուզում են փոշի գործ ածել,
այն ժամանակ ամենանպատակայարժար փոշին
լաւ աղած մաքուր կաւճի փոշին է ա-
նանուխի հետ միասին (очищенный мѣлъ
съ мятой):

Երեխաները յաճախ սովորու թիւն ունեն
մտոները ծծելու. այդ սովորու թիւնն առաջ-
ների ծուռ բուսնելուն պատճառ է դառնում:

Եթէ այս կամ այն պատճառից երեխայի
ատամները ծուռ են բուսել, կա՛ր չաւում են,
անմիջապէս պէտք է բժշկին դիմել:

Երեխաների ատամները երբեմն շատ
գգաւարութեա՛բ են դուրս գալիս և սաստիկ
ցա եր են պատճառում: Այս դէպքում անհ-
րաժեշտ է նոյնպէս դիմել բժշկին, որը կտրելով
լնդերքն ազատում է երեխային ցաւերից:

Այսպէս, ուրեմն, ծնողների վրա պարտք
է դրուում առանձին ուշադրու թիւն դարձնել
մանկան ատամների վրա: Թո՛ղ չմոռանան,
որ յաճախ երեխայի ընդհանուր առողջու-
թիւնը կախուած է ատամների լաւ ու վատ
պահելուց:

« Ազգային գրադարան

NL0273681

Գ-ը 4. Արժուևու հրատարակութիւնսքը

- 1) ժանտախտ (մի քանի օրինակ միայն) 20 կ.
- 2) Խօլերայի մասին (սպառ.), 3) Խօլերա (սպառ.)
- 4) Հիպնօտիս, հատ. 1. (սպառուած) . . . 25 կ.
- 5) Հիպնօտիս, հատ. 11. 15 կ., 6) Դպրոցական
ստողջապահութիւն (պատկերազարդ) . 50 կ.
- 7) Առողջ երեխաների խնամատարութիւն 25 կ.
- 8) Սիֆիլիս, Կակուզ շանկր, Սուսունակ 25 կ.
- 9) Թշուառների բարեկամ բժիշկ Հաազ . 20 կ.
- 10) Ամուսնութիւն 75 կ.
- 11) Աղջիկ (ստողջ. և բարոյագիտ. էտիւզ) 75 կ.
- 12) Մանկիկ նկարազարդ 40 կ.

ԲժժԿԻ ՉՐՈՅՆԵՐԸ

- № 1. Մի ԽՄԻՐ, երկ. տպ. (նկարներով) 5 կ.
- № 2. ՎԱՏ ՑԱԻ (նկ. սպառուած) . . . 6 կ.
- № 3. ՎԱՐԱԿԻԶ ՀԻՒԱՆԴՈՒԹԻԻՆՆԵՐԸ
ԵՒ ՆՐԱՆՑ ԹՈՅՆԸ (23 նկ.) 15 կ.
- № 4. ԹՈՔԱԽՏ ԿԱՄ ԲԱՐԱԿԱՑԱԻ (նկ.) 10 կ.
- № 5. ԴՈՂԵՐՈՑՔ ԿԱՄ ՄԱԼԱՐԻԱ (նկ.) 5 կ.
- № 6. ԻՆՑԼՈՒԷՆՑԱ ԿԱՄ ՆՈՐ ՑԱԻ (նկ.) 3 կ.
- № 7. ՄԻ ԾԽԻՐ 5 կ.
- № 8. ՆՈՐԱԾԻՆ ՄԱՆՈՒԿՆԵՐԻ ՀԻ-
ԻԱՆ ԴՈՒԹԻԻՆՆԵՐԸ (նկ.) . . . 5 կ.
- № 9. ՎԱՏ ՑԱԻ ԿԱՄ ՄԻՖԻԼԻՍ. երկրորդ
հրատարակ. ա. մասն (9 նկ.) . 20 կ.
- № 10 ՎԱՏ ՑԱԻ ԿԱՄ ՄԻՖԻԼԻՍ Բ. մասն 20 կ.
- № 11 ԾԱՂԻԿ ԵՒ ՊԱՏԻԱՍՏ 15 կ.
- № 12 ՅՂԻ ԿՆՈՉ ԱՌՈՂՋԱՊԱՀՈՒԹ. 10 կ.
- № 13 ԽՕԼԵՐԱՅԻ ՄԱՍԻՆ 15 կ.

Հոյս են տեսել «Բժշկի թերթիկներ».

№ 2 «Նւէր ծննդկաններին», ծախ. 100-ը 1 ու. Դրմել խմբ.